

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek

"Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék..."

(Vörösmarty Mihály)

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása havonta megjelenő kiadványa

IV. évfolyam 36. szám

2000 február

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulásának tagszervezetei: a II. kerületi, VI. kerületi, IX. kerületi és XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatok, valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén délután 17 órakor - hívtatán és hívtatánul mindenkít szeretettel vár klubdélutánjaira a Budapest V. Semmelweis utca 1-3. 1. Emeleti zeneterembe.

Február

Könyörgés az örmény liturgiából

Amikor Jézust bemutatták a jeruzsálemi templomban, ott volt két próféta-lelkületű igaz: Simeon és Anna. Felfoghatjuk úgy is, hogy ők képviseltek ott minket, férfiakat és nőket. Isten előtt szükségünk van ma is prófétai lelkületű képviselőkre, ilyeneknek kell lenniük főpapjainknak is. Idézzük fel a könyörgést:

"Könyörögjünk az Úrhoz az összes szent és igazhitű püspökért! - Uram, irgalmazz!"

Tágíthatnánk a kört, mert jó vezetőkre, akik ügyünket képviselik, nagyon, de nagyon nagy szükségünk van. Kérünk kell ezt Istentől, aki megígérte, hogy imáinkat meghallgatja.

Dr. Sasvári László

.....

Nem szoktunk szakfolyóiratokból idézni. Hadd tegyünk ezúttal kivételt. A lengyelországi „Dialog” c. folyóirat tavaly novemberi számában a jelenleg Amerikában élő, jereváni születésű Rafael Akopdzsanjan „Éjjeli madár nappal” (Nocsnaja ptyica v dnyevnoje vewmija) című színművét közölte. A lap ebből az alkalomból egy nem-örmény szemével is megmutatja a mai örményeket. Az írás önmagáért beszél. És értük: persze, ha nem kérdezzük, hogy kiért szól a harang. Kérjük olvasóinkat, fogadják érdeklődéssel a különös írást.

Shakespeare örmény volt

Néhány éve az örményországi Osakan falu közelében egy tajtékkő-dombra másztam fel, hogy benézzek a magányosan álló kápolnába. Néhány perc múlva a túloldarlól egy örmény pásztor érkezett. Hatvan éves lehetett, ráncos, borotvátlan, házivarrású kecskeször öltözéket viselt. Az állatokat odalent hagyta, mégis kecskeszag terjengett körülötte. Olyan volt, mint a tankönyvek szerinti, civilizációtól érintetlenül maradó ember példája.

Elkezdünk Istenről beszélgetni. Meglepetésemre kijelentette, hogy nem hisz a síron túli létezésben.

Váratlanul, folyékony oroszszággal idézni kezdett:

"Sándor meghalt; Sándort eltemették; porrá vált; a por föld; földből sárt csinálnak: és így azzal a sárral, mely öbelőle lett, miért ne dughatnák be a söröshordót?"

Fejedelmi Caesar, ha föld röge lett,

Lyukat töm, hogy kizárja a szelet;

Ó, hogy ki a világ félelme volt,

E sár, most egy repedt falon a folt!"

(Hamlet - Arany János

fordítása)

Döbenten hallgattam. Nem azért, mert érvei súlyával elnémított, hanem azért, mert a barbár kinézetű férfiről nem tételeztem fel, hogy ennyire jól ismeri Shakespeare-t. Csak idővel tudtam meg, milyen nagy a szerepe Örményországban a színháznak.

A kilencvenes évek elején, a karabahi háború és a muzulmán szomszédok által Örményországot sújtó nagy blokáde idején szörnyű gazdasági válság dühöngött. Így a kulturális élet is süllyedt. Könyveket nem adtak ki (hacsak nem az örmények Karabahhoz való jogát igazolták, vagy a török és azeri bűncselekményeket taglalták), nem jelentek meg kulturális folyóiratok, áram hiányában az emberek nem néztek televíziót, és nem hallgattak rádiót - az általános döglődés közepette csak a színház mutatott elképesztő életerőt. Számítások szerint akkoriban Örményországban körülbelül kétszáz amatőr együttes működött, amelyek néha csak azért alakultak meg, hogy egyetlen előadást létrehozzanak.

Érdekes, hogy az örmény repertoárban mindig uralkodó szerepet játszott Shakespeare. Ismertek azoknak az utazóknak leírásai, akik a 19-ik században látogattak Örményországba, és leírták az ottani színházi jelenséget. A korabeli falusi lakók nemcsak, hogy ismerték az angol drámaköltő műveit, de tökéletesen meg voltak győződve arról, hogy Shakespeare örmény volt. A stradfordi alkotó örményországi népszerűségéről meggyőződhettem, miután igen sok Hamlet, Lear, vagy Ophélie nevű személlyel találkoztam.

Az örmény színház története a messzi múltba nyúlik, számos látványos esemény tartozik hozzá, például az orosz drámaíró, Alekszandr Gribojedov *Az ész bajjal jár* című darabjának bemutatója a jereváni perzsa kán palotájában folyt le. Gribojedov, aki a Perzsiával folytatott béketárgyalások orosz küldöttségének vezetője volt, számos örmény repatriálását segítette elő. 1829-ben szaggatta szét a feldühödött, teheráni tömeg.

Örményország történetének leghíresebb színházi előadása azonban jóval korább esett meg, Kr.e. 53-ban. III. Ártavazd örmény király ugyanis a Római Birodalom ellen harcoló pártus Orodész oldalán tette le a garast.

Ellene indult hát a nagy római vezér, Marcus Crassus, aki Julius Caesarral és Pompeiusszal együtt a Rómát irányító, első triumvirátust hozta létre. A híres hadvezér azonban vereséget szenvedett. Az eseményt Plutarchos így írja le:

Orodész már békét kötött Artavazddal és belement, hogy fia, Pakorosz feleségül vegye Ártavazd lányát. Kölcsönösen lakomákkal tisztelték meg egymást, melyek során bőségesen folyt a bor. A lakomák alatt gyakran görög előadásokat tartottak. Orodész számára ugyanis nem volt idegen sem a görög nyelv, sem az irodalom. Ártavazd tragédiákat, beszédeket és történelmi műveket is írt, melyeknek egy része máig fennmaradt. Amikor a királyi udvarba elhozták a megölt Crassus fejét, az asztalokat már rendbe tették a lakoma után, és Jazon tragikus színész Eurüpidész Bacchánsnőinek azt a részletét szavalta, amely Agauéről szól.

Míg őt megtapsolták, a terembe lépett Szillakesz vezér, arcra borult a király előtt, majd Crassus fejét a terem közepére dobta. A pártusok tapsolni kezdtek és örömteli kiáltásokat hallattak, a szolgák pedig a király parancsára pihenni hívták Szillakeszt. Jazon levette jelmezét, majd Crassus fejét megragadván bacchuszi eksztázisba esett, és ünnepélyesen szavalta a következő verset: "Nemrég elejtett szarvas trófeájával, sikeres vadászat jelével térünk vissza a hegyekből!"

A két történet, melyeket kétezer év választ el - Crassus feje Jazon színész kezében és Yorick koponyája Hamlet kezében - az örmények kulturális hatalmáról szól, amely saját történelmük mélyébe vezet (messze, az államiság kezdeteinek szerveződéséig az örmény földeken, mely a Kr. e. 17-ik századra nyúlik vissza), és népük mélyébe (azokig a rétegekig, amelyek látszatra kulturálisan a leghátramaradottabbak, hisz nehéz a társadalmi hierarchiában a kecskebőrbe öltözött pásztnál alacsonyabb rendűt elképzelni). Nehéz megérteni az örményt, ha nem ismerjük nyelvét.

A legkiválóbb ókori örmény történész, az 5-ik évszázadbéli khoreni Mózes az örménységet a Paradicsomból eredezteti. Véleménye szerint a bibliai Éden, melyről a Teremtés Könyvében azt olvassuk, hogy négy folyó között terült el, a Tigris, Eufrátesz, Ajaksz és Kura közötti területet jelenti. S ha a khoreni Mózesnek igaza van, akkor Örményország a Paradicsom.

Kevesebb vitát ébreszt egy másik, bibliai hely, mégpedig az Ararát, amelyen Noé kötött ki a vízözön után. Az örmények szent hegye máig központi elem a nemzeti - egyébként a világon az egyetlen állami - címerben, amely más állam területén álló objektumot ábrázol (az Ararát ugyanis ma török területen áll). Az első, amit Noé tett, miután kiszállt a bárkából, a Biblia szerint a szőlőültetés volt. Még a 19-ik században is turisztikai érdekességként mutogatták az Ararát oldalában álló szőlőskertet, melyet úgymond Noé telepített. 1841-ben azonban hatalmas földrengés pusztította el. Az örménység legnagyobb szentélyében, Ecsmiadzinban azonban máig látható az ereklyetartó, amely - mint őrzői állítják - Noé bárkájának darabjait rejt. Ezeket a szent hegy oldalából a 4-ik században a szentéletű Akop szerzetes hozta le. A legrégebbi információk szerint nekivágott "az elveszett bárka keresésének", útközben elfáradt, álmában angyal jelent meg, és utasította, hogy pontosan azon a helyen kezdjen ásni. Akop megtette és egy darab elkövesedett fát talált, amelyet sürgősen Ecsmiadzinba vitt.

Az ecsmiadzini székesegyház nemcsak a legrégebbi keresztény szentély Örményországban, de a világon az egyik legrégebbi. Alapkövét 301-ben helyezték el. Épp ebben az évben Örményország a világon elsőként vette fel nemzeti vallásul a kereszténységet. Az eseményben a legnagyobb szerepet asszonyok játszották - Khoszrovituht, Ripszime és Gajane (ez utóbbi tiszteletére írta 1700 évvel később Gajane című balettjét a híres Kardtáncjelenettel Aram Hacsaturján) -, melyek következtében III. Tiridatesz király megtért. Az uralkodót szent Gergely keresztelte meg, akit Világosítónak neveznek. Misztikus látomásban az égből alászálló tűzoszlop jelent meg neki, amelyből szentély állt össze. Az adott helyen templomot építtetett, amely az örménység számára az, mint a katolikusok számára a római Szent Péter bazilika. Örmény földön a kereszténység története azonban jóval előbb kezdődött.

Apostoli utak, és Krisztus két tanítványának - szent Bertalan és Júdás Tádé - vértanúhalálának földje ez. Létezik egy legenda (egyebek között a caesareai Eusebius Egyháztörténetében is említi) arról, hogy Jézus levelet küldött Örményországba az edesszai királynak, Abgarnak. A levelet azonban az Egyház a 4-ik században apokrifnak ítélte.

Örményország volt az első a világon, amely a kereszténység védelmében vallásháborút vívott. 451-ben a perzsák rájuk akarták kényszeríteni a zoroasztrizmust. Ezek tiltakoztak és

Avarajr síkságán hatalmas csatát vívtak. Az örmény könnyűlovasság nem tudta feltartóztatni a perzsa harci elefántokat, mégis olyan veszteséget okozott a támadónak, hogy az végül visszalépett az erőszakos térítéstől.

Örményországban fordították először nemzeti nyelvre a Bibliát. Ezt a 4-ik és 5-ik század fordulóján működő Meszrop Mastoc vitte végbe. Alkalomadtán megalkotta a máig használatos örmény ábécét. A kéziratos kultúra igen erőteljesen fejlődött a koraközépkorban s ezért sok nagy mester műve fennmaradt csak azért, mert lefordították őket örményre. Köztük például a sztoikus Zénon, Dioszkurosz, alexandriai Philon, caesareai Eusebius és Avicenna (Ibn Rosd) művei. Az örménység máig egyik legfontosabb kulturális központja a Matenadaran Kézirat Intézet, ahol körülbelül kétszázezer írás található.

Nemzeti és vallási identitás annyira azonosult Örményországban, hogy az Örmény Apostoli Egyház híve nem-örmény nem is lehet. A vérvonal elvének való hódolás inkább a judaizmus kizárólagosságát juttatja eszünkbe, semmint a kereszténység univerzalitását. A zsinagógához még egy vallási elem közelíti az örményt: ez az egyetlen a keresztény felekezetek közül, amely állatáldozatot mutat be.

A történészek egyetértenek abban, hogy az örménység kizárólag a kereszténységnek köszönhetően tudott nemzetként fennmaradni az iszlám tengerben. Történelme során az örménység nagyobb részét máshitűek - perzsák, szeldzsukok, egyiptomi mamelukok, arabok és oszmánok - uralma alatt élt, akik vagy a zoroasztrizmust, vagy a mohamedanizmust igyekeztek rájuk erőltetni. Az örmények történelmén ámuló lord Byron írta, hogy "nehezen találunk a krónikákban bármely nép történelmében annyi szenvedést és vereséget, mint az örményekében - e nép tevékenysége kizárólagosan békés jellegű, sikertelenségei pedig az elnyomók és hódítók akaratából estek meg." A vallási monarcháknál azonban rosszabbnak bizonyultak a világi technokraták: a "felvilágosult" ifjútörök mozgalom a szultáni trón megdöntése után megszervezte az örmény népirtást 1915-ben. Az áldozatok száma (különböző források szerint) 600 ezer és egymillió közötti. A legnehezebb időkben a nemzeti hagyományok letéteményese és őre az Egyház volt, főként pedig lelki vezetőjük, aki a minden örmények katolikosza címet viseli.

A folyamatos fenyegetettségben, pogromok közötti élet következtében nőtt a végső kérdések iránti fogékonyság. Nem csoda hát, hogy az örmények nemzeti könyve nem idilli elbeszélés (Pan Tadeus) - mint Lengyelországban - vagy kalandregény (Sienkiewicz), hanem keresztény-misztikus mű, amely az elmúlást, a halált, az emberi élet értelmét kutatja: Nareki Gergely tizedik századi költőtől a Gyászénekek könyve.

A folyamatos fenyegetettség volt az állandó emigráció oka is, amelynek következtében a zsidók mellett az örmények szolgálták rá leginkább a "szétszórt nép" elnevezésre. Az örmény diaszpóra erős központjai már a középkorban létrejöttek, sok más között Amsterdamban, Párizsban, Bécsben, Velencében, a Lengyel Nemesi Köztársaság területén Lembergben és Kamieniec Podolskiban.

Számos kapcsolat révén értettem meg, hogy a külső fenyegetettség miatt érzett bizonytalanság máig bennük él. 1988 óta tart a Hegyi Karabah miatti konfliktus Azerbajdzsánnal.

Két héten át laktam az örményországi Astarak melletti menekülttáborban olyan örmények között, akik épphogy élve elmenekültek a szumgaiti és bakui pogromok elől. A helyi

vezetőktől irányított tömeg a rendőrség és katonaság teljes részvétlensége mellett gyilkolt minden örményt, aki útjába került, gyakran válogatott kínzásoknak vetve alá őket haláluk előtt (például a nők hüvelyébe vascsövet dugtak és azon át égő cigarettacsikkeket dobtak be). A táborban laktak olyanok is, akik az 1988-as, rémületes földrengés idején veszítették el otthonukat. Ekkoriban alkalmazták Örményország szomszédai: Törökország, Azerbajdzsán és Irán a blokádot, miközben a negyedik szomszéd, Grúzia a helybeli polgárháború miatt volt átjárhatatlan. Örményországot tehát elvágták a világtól, az egyetlen odavezető utat a légi járatok képezték. Soha még nem találkoztam emberekkel, akik annyira bizonytalanok lettek volna, hogy mikor jön el a nap, az óra, mint ezek az örmények. Holnap mindaz, ami köröskörül van, eltűnhet - mondták. És fölemlgették, hogy gyerekkorukban ugyanezt hallották nagyszüleiktől, akik átélték 1915-öt.

Mivel pedig a szegény, hárommillió Örményország sem lakást, sem munkát nem találhatott az azerbajdzsáni félmillió és a földrengés sújtotta másik félmillió menekültnek - ismételtén, mint annyiszor már a történelemben, az örmények a vándorutat választották. Jelenleg Lengyelországban körülbelül nyolc-tízezren vannak, többnyire illegálisan. Olyan sokan, hogy a lengyel határőrök visszafordítják az örményeket, nem törődve az érvényes meghívólevelekkel sem. Gyakran a piacokon találkozunk velük, amint a legkülönbébb árukkal kereskednek. Elmegyünk mellettük, többnyire megvetően gondolva: "ruszki". Nem is tudjuk, hogy milyen hatalmas kulturális hagyomány örökösei, miféle iszonyatos nemzeti tragédia hordozói.

Grzegorz Górný
(ford: dcs)

A szamosújvári örmény Nagytemplom

A Szentháromság tiszteletére, a város főterén emelt Nagytemplom - többszöri nekifutásra - 1748 és 1839 között, eléggé kalandos körülmények között valósult meg. A hosszúra sikeredett építkezés eredménye a templom külső és belső megjelenése között mutatkozó stílusbeli különbség: az egységes barokk belső ugyanis meglehetősen eklektikusra sikeredett külsővel párosul. A Szilveszter pápa és a Világosító Szent Gergely nagyméretű szobraival ékesített impozáns főhomlokzatból egy nagyobb és két kisebb oldaltorony emelkedik. Ez a szokatlan megoldás az osztrák eredetű kéttornyos, valamint az Erdélyben divatosabb egytornyos templom kombinációjából született.

A templom építése három időszakra osztható. A munkálatok első szakasza 1748 őszén kezdődött. 1759-ben már készen volt a szentély, ahol szeptember 8-án megtartották az első misét. A következő évtizedekről ellentmondásos adatokkal rendelkezünk. 1776-ban Mária Terézia megengedte ugyan, hogy az örmény püspöki háztartás költségének kamatját a templom építésére fordítsák, de nem kizárt, hogy ezt az újabb építkezések helyett, az időközben előállt rongálások kijavítására költötték. Jogos ez utóbbira gondolni, mivel 1780-ban az omlófélben lévő torony miatt a Főkormányozók megtiltotta a híveknek a templom látogatását. Vizsgálat céljából, két pallér kíséretében, még egy Mráz nevű mérnököt is kiküldtek a helyszínre, akik hiába érkeztek, mivel a torony a szemük láttára dőlt össze. Az új torony felépítése a templom második építési szakaszát jelenti. 1792-ig mesterek sora javította a károkat, mivel a "sokfelé ajánlott" *Jung József* pesti építőmester, egyéb elfoglaltságai miatt, a templom rendbehozatalát nem tudta felvállalni. Tetézte a bajt, hogy 1788-ban a tetőzetet villámcsapás érte, s a helyreállítás - bár sok pénzt felemésztett - nem